

مجلس المدینہ منجستین، دارالحدیث، دارالعلوم دیوبند

توسل

علی اصغر رضوی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توسل

نویسنده:

علی اصغر رضوانی

ناشر چاپی:

انتشارات مسجد مقدس جمکران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۸	توسل
۸	مشخصات کتاب
۸	مقدمه ناشر
۸	توسل
۸	توسل
۹	تعریف توسل
۹	تعریف توسل
۹	توسل در لغت
۹	توسل در اصطلاح
۹	فتواهای وهابیان
۹	فلسفه توسل
۱۰	توسل از دیدگاه قرآن
۱۱	عالم مظهر خداست
۱۲	ولّی کامل، وجه خدا
۱۲	تأثیر دعای پیامبرصلی الله علیه وآله
۱۲	انواع توسل
۱۳	موارد اتفاق بر جواز
۱۳	۱ - توسل به خدا، به ذات و اسماء و صفاتش
۱۳	۲ - توسل به طاعت و ایمان
۱۳	۳ - توسل به قرآن کریم
۱۳	۴ - توسل به پیامبرصلی الله علیه وآله در روز قیامت
۱۴	۵ - توسل به آثار پیامبرصلی الله علیه وآله در زمان حیات

- ۶ - توسل به دعای پیامبرصلی الله علیه وآله در حال حیات ۱۴
- ۷ - توسل به ذات پیامبرصلی الله علیه وآله قبل از آمدن به دنیا ۱۴
- ۸ - توسل به انبیا و اولیا در حیاتشان ۱۴
- موارد اتفاق بر عدم جواز ۱۵
- موارد اتفاق بر عدم جواز ۱۵
- ۱ - توسل به طاغوت: خداوند متعال می‌فرماید: «ثَرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ»؛ (۴۶) «می‌خواهند برای داوری نزد طائفه» ۱۵
- ۲ - توسل به بتان: خداوند می‌فرماید: «وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَاؤُنَا عِنْدَ اللَّهِ»؛ (۴۷) «آنان غیر از خدا چیز» ۱۵
- موارد اختلاف ۱۵
- موارد اختلاف ۱۵
- ۱ - توسل به جاه پیامبرصلی الله علیه وآله در حیات برزخی ۱۵
- دلیل جواز و رجحان ۱۵
- دیدگاه علمای اهل سنت ۱۶
- ۲ - توسل به دعای پیامبرصلی الله علیه وآله در حیات برزخی ۱۷
- دلیل جواز و رجحان ۱۷
- منع از توسل، از بدعت‌های امویان ۱۸
- ۳ - توسل و تبرک به آثار پیامبرصلی الله علیه وآله در حیات برزخی ۱۸
- کلمات اهل سنت درباره توسل ۱۹
- پاسخ به شبهات ۱۹
- پاسخ به شبهات ۱۹
- ۱ - اسمای الهی، تنها وسیله ۱۹
- پاسخ ۲۰
- ۲ - تنها وسیله، طاعات و اعمال صالح ۲۰
- پاسخ ۲۰
- ۳ - ابراهیم و ردّ وسیله ۲۰

- ۲۱ ..... پاسخ
- ۲۱ ..... دو نوع وسیله
- ۲۲ ..... اشاره به توسل در شعائر دینی
- ۲۳ ..... خلقت از طریق وسائط
- ۲۳ ..... خلقت از طریق وسائط
- ۲۴ ..... ۱ - گرفتن جان
- ۲۴ ..... ۲ - واسطه در روزی رساندن
- ۲۴ ..... فهرست منشورات مسجد مقدّس جمکران
- ۲۶ ..... سلسله کتاب‌های پیرامون وهابیت
- ۲۶ ..... پی نوشت ها
- ۲۷ ..... درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

توسل

مشخصات کتاب

سرشناسه: رضوانی علی اصغر، ۱۳۴۱ عنوان و نام پدید آور: توسل/تالیف علی اصغر رضوانی. مشخصات نشر: قم: مسجد مقدس جمکران ۱۳۸۵. مشخصات ظاهری: ۵۸ص. فروست: سلسله مباحث و هابیت. شابک: ۲۵۰۰ ریال ۹۶۴-۹۷۳-۰۴۷-۸؛ ۶۰۰۰ ریال (چاپ سوم) وضعیت فهرست نویسی: فاپا یادداشت: چاپ سوم: ۱۳۸۹. یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس. موضوع: وهابیه - دفاعیه‌ها و ردیه‌ها موضوع: توسل شناسه افزوده: مسجد جمکران (قم) رده بندی کنگره: BP۲۰۷/۶۲/۵۵۵ ۹ ۱۳۸۵ رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۱۶ شماره کتابشناسی ملی: م۸۵-۲۵۵۴۱

مقدمه ناشر

ترویج فرهنگ ناب محمّدی و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در طول تاریخ دچار کج اندیشی‌ها و نابخردی‌هایی بوده است که نمونه بارز آن را در اندیشه وهابیت و سلفی‌گری می‌توان نظارگر بود، تفکری که همه مسلمانان جهان را از دین اسلام خارج و فقط خود را مسلمان می‌دانند. عدّه‌ای اندک که با کج‌اندیشی، مسلمانان جهان و دیگر ادیان را دچار مشکل کرده و چهره‌ای خشن و کریه از دین رحمت ارائه نموده‌اند. معمار این اندیشه ابن تیمیه از مخالفان فرزندان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌باشد که تفکر او از قرن هفتم تا قرن سیزدهم به فراموشی سپرده شده و مورد مخالفت اندیشمندان مذاهب اسلامی قرار گرفت ولی کمتر از یک قرن است که این تفکر انحرافی دوباره در جامعه اسلامی توسط افرادی معلوم الحال مطرح می‌گردد. جا دارد متفکرین اسلامی، جریان‌های فکری منحرف را به مسلمانان جهان معرفی کرده و محور وحدت اسلامی که همان اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله است را تبیین نمایند، محوری که براساس محبت و پیروی از اهل بیت رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله استوار است و از فحاشی و ضرب و شتم و ترور و بمب‌گذاری به دور است و هیچ‌سختی با آن ندارد. گفت و گو در محافل علمی و معرفی اندیشه ناب، نیاز به آن حرکات انحرافی ندارد، و چنانچه آنان در گفتار صادقند، میدان علم و اندیشه مهیا است. تهاجم استکبار جهانی و صهیونیست‌ها به تفکر اصیل اسلامی از زمانی آغاز و سرعت گرفت که انقلاب شکوهمند اسلامی به رهبری امام خمینی رحمه الله در کشور اسلامی ایران به ثمر نشست و توسط رهبر بزرگوار انقلاب اسلامی حضرت آیت الله خامنه‌ای دام ظلّه هدایت گردید. از کلیه عزیزانی که ما را در نشر معارف اهل بیت علیهم السلام یاری می‌نمایند به ویژه تولیت محترم مسجد مقدّس جمکران حضرت آیت الله وافی و همکاران در مجموعه انتشارات و مؤلف محترم جناب استاد علی اصغر رضوانی کمال تشکر و قدردانی را داریم امید است مورد رضای حضرت حقّ قرار گیرد. ان شاء الله. مدیر مسؤول انتشارات مسجد مقدّس جمکران حسین احمدی

توسل

توسل

یکی دیگر از موارد اختلاف بین وهابیان و سایر مسلمین، توسل به اولیای الهی یا به تعبیری، وسیله قرار دادن آنان نزد خداوند متعال است. وهابیان آن را جایز نمی‌دانند، اما عموم مسلمین نه تنها آن را جایز می‌شمارند، بلکه در طول تاریخ به آن عمل کرده‌اند. توسل انواع و اقسامی دارد که نزد عموم مسلمین برخی از آن‌ها صحیح و بعضی باطل و دسته‌ای دیگر مورد اختلاف هست؛ به

همین دلیل هر کدام را با حکم آن‌ها بیان می‌نماییم.

تعریف توسل

تعریف توسل

توسل در لغت

خلیل بن احمد می‌گوید: «توسل از "وسلت الی ربی وسیله" است؛ یعنی انجام دادم عملی را تا به سبب آن به سوی خدا نزدیک شوم». (۱ ... ۱) ابن منظور افریقی می‌نویسد: «وسیله چیزی است که انسان به سبب آن به مقصود خود رهنمون می‌شود». (۲)

توسل در اصطلاح

مقصود از توسل آن است که بنده چیزی یا شخصی را نزد خداوند واسطه قرار دهد تا او وسیله قریبش به خدا گردد. (۳)

فتوای وهابیان

۱ - شیخ عبدالعزیز بن باز مفتی سابق حجاز می‌گوید: «توسل به جاه، و برکت یا حق کسی بدعت است، ولی شرک نیست؛ از همین رو هر گاه کسی بگوید: «اللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَسْأَلُکَ بِجَاهِ اَنْبِیَآئِکَ اَوْ بِجَاهِ وَلِیْکَ فَلَانِ اَوْ بِعَبْدِکَ فَلَانِ اَوْ بِحَقِّ فَلَانِ اَوْ بِرِکَّةِ فَلَانِ» جایز نیست، بلکه بدعت و شرک آلود است». (۴) ۲ - شیخ صالح بن فوزان می‌گوید: «هر کس به خالق و رازق بودن خداوند ایمان آورد، ولی در عبادت واسطه‌هایی بین خود و خداوند قرار دهد، در دین خدا بدعت گذارده است ... و اگر به وسائط متوسل شود (به جهت جاه و مقام آنان) بدون آن‌که آنان را عبادت کند، این بدعت حرام و وسیله‌ای از وسایل شرک است». (۵) ۳ - گروه فتوای وهابیان، در جواب سؤالی از توسل می‌گویند: «توسل به ذات پیامبر صلی الله علیه و آله و غیر او (از انبیا و صالحان) جایز نیست. همچنین توسل به جاه پیامبر صلی الله علیه و آله و غیر او حرام است؛ زیرا این عمل بدعت است و از پیامبر صلی الله علیه و آله یا صحابه حکمی در این مورد نرسیده است». (۶) ۴ - ناصرالدین البانی می‌گوید: «من معتقدم: کسانی که به اولیا و صالحان و ... توسل می‌کنند از راه حق گمراهند». (۷ ... ۷)

فلسفه توسل

توسل، وسیله و واسطه قرار دادن چیزی بین خود و مطلوب است. وسیله بر دو قسم است: گاهی از امور مادی است؛ مثل آب و غذا که وسیله رفع تشنگی و گرسنگی است. و زمانی نیز از امور معنوی است؛ مثل گناه کاری که خدا را به مقام و جاه یا حقیقت پیامبر صلی الله علیه و آله قسم می‌دهد تا از گنااهش بگذرد. در هر دو صورت وسیله لازم است؛ زیرا خداوند متعال جهان آفرینش را به بهترین صورت آفریده است؛ آنجا که می‌فرماید: «الَّذِیْ اَحْسَنَ کُلِّ شَیْءٍ خَلَقَهٗ»؛ (۸) «آن خدایی که همه چیز را به بهترین صورت آفریده است». جهان بر اساس نظام علت و معلولی و اسباب و مسببات، برای هدایت و رشد و تکامل انسان‌ها آفریده شده است و نیازمندی‌های طبیعی بشر با عوامل و اسباب عادی برآورده می‌گردد. فیوضات معنوی خداوند، همچون هدایت، مغفرت و آمرزش نیز بر اساس نظامی خاص بر انسان‌ها نازل می‌شود و اراده حکیمانه خداوند بر این تعلق گرفته که امور از طریق اسباب خاص و علل معین به انسان‌ها برسد. بنابراین، همان‌گونه که در عالم ماده نمی‌توان پرسید: چرا خداوند متعال زمین را با خورشید نورانی کرده و خود بی‌واسطه به چنین کاری دست زده است؟ در عالم معنا نیز نمی‌توان گفت: چرا خداوند مغفرت خویش را به واسطه اولیای

الهی، شامل حال بندگان می‌کند؟ شهید مطهری رحمه الله می‌فرماید: «فعل خدا، دارای نظام است. اگر کسی بخواهد به نظام آفرینش اعتنا نداشته باشد گمراه است. به همین جهت است که خدای متعال، گناه کاران را ارشاد فرموده است که در خانه رسول اکرم صلی الله علیه وآله بروند و علاوه بر این که خود طلب مغفرت کنند، از آن بزرگوار بخواهند که برای ایشان طلب مغفرت کند. قرآن کریم می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»؛ (۹) «اگر ایشان هنگامی که [با ارتکاب گناه] به خود ستم کردند، نزد تو می‌آمدند و از خدا آمرزش می‌خواستند و پیامبر هم برای ایشان طلب مغفرت می‌کرد، خدا را توبه‌پذیر مهربان می‌یافتند.» (۱۰) از همین رو می‌بینیم که در قرآن و سنت تأکید فراوانی بر وسیله و توسل شده است. خداوند متعال می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ»؛ (... ۱۱) «ای مؤمنین! تقوا پیشه کنید و برای رسیدن به او وسیله طلب نمایید.»

توسل از دیدگاه قرآن

یکی از باب‌های عبادت خداوند متعال، در کنار نماز و روزه و دعا و ذکر و ... توسل به سوی او با وسیله قرار دادن اولیا و مقربین است، توسل به سوی خدا به واسطه مقربین یک نوع نزدیکی و قرب به خدا به حساب می‌آید؛ زیرا شخص متوسل زمام قلب خود را به سوی وجه خدا معطوف می‌دارد. خداوند متعال در آیه تغییر قبله می‌فرماید: «قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ»؛ (۱۲) «نگاه‌های انتظارآمیز تو را به سوی آسمان [برای تعیین قبله نهایی] می‌بینیم. اکنون تو را به سوی قبله‌ای که از آن خشنود باشی، باز می‌گردانیم. پس روی خود را به مسجد الحرام کن. و هر جا باشید، روی خود را به سوی آن بگردانید. و کسانی که کتاب آسمانی به آن‌ها داده شده، به خوبی می‌دانند این فرمان حقی است که از ناحیه پروردگارش صادر شده [و در کتاب‌های خود خوانده‌اند که پیغمبر اسلام، به سوی دو قبله، نماز می‌خواند]. و خداوند از اعمال آن‌ها [در مخفی داشتن این آیات] غافل نیست.» خداوند سبحان در این آیه دستور داده تا همه نمازگزاران هنگام نماز رو به قبله قرار گیرند. در نتیجه خداوند قبله را وسیله‌ای برای توجّه به خودش قرار داده است. در آیه دیگر می‌خوانیم: «وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا»؛ (۱۳) «کار نیک، آن نیست که از پشت خانه‌ها وارد شوید، بلکه نیکویی این است که پرهیزکار باشید، و از در خانه‌ها وارد شوید و تقوا پیشه کنید تا رستگار گردید.» در این آیه خداوند دستور می‌دهد که انسان‌ها از درب خانه‌ها وارد شوند که این اشاره به وسیله و اسباب دارد، و لازم است که هر کاری را از راهش انجام دهیم. قبله، معبود انسان نیست بلکه چیزی است که انسان به واسطه توجّه به آن در حقیقت به خدا توجّه پیدا می‌کند. از این جهت است که خداوند سبحان آدم را قبله ملائکه قرار داد و دستور داد تا بر او سجده کنند، ولی این سجده در حقیقت سجده برای خدا است. و لذا فرمود: «وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ»؛ (... ۱۴) «و [یاد کن] هنگامی را که به فرشتگان گفتیم: برای آدم سجده و خضوع کنید.» و نیز بیوت حضرت موسی کلیم الله قبله برای بنی اسرائیل در نمازهایشان برای خدا قرار گرفته است، آنجا که در قرآن می‌خوانیم: «وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَنْ تَبَوَّءَ لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بَيْوتًا وَاجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ»؛ (۱۵) «و به موسی و برادرش وحی کردیم که برای قوم خود خانه‌هایی در سرزمین مصر انتخاب کنید و خانه‌های تان را مقابل یکدیگر [و متمرکز] قرار دهید و نماز را برپا دارید، و به مؤمنان بشارت ده [که سرانجام پیروز می‌شوند].» و به همین جهت است که یوسف به پدرش گفت: «يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ»؛ (۱۶) «پدرم! من در خواب دیدم که یازده ستاره، و خورشید و ماه در برابرم سجده می‌کنند.» و نیز هنگامی که یعقوب و برادران یوسف وارد شدند همگی بر او سجده کردند، آنجا که قرآن در این باره می‌گوید: «فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَبُوهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ * وَرَفَعَ أَبُوهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَ

قَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا؛ (۱۷) «و هنگامی که بر یوسف وارد شدند، او پدر و مادر خود را در آغوش گرفت، و گفت: همگی داخل مصر شوید، که ان شاء الله در امن و امان خواهید بود. و پدر و مادر خود را بر تخت نشاند و همگی به خاطر او به سجده افتادند، و گفت: ای پدر! این تعبیر خوابی است که قبلاً دیدم، پروردگرم آن را حق قرار داد.» نقل این مطالب در قرآن تنها قصه گویی نیست بلکه درس‌ها و پیام‌هایی برای ما دارد. لذا قرآن کریم در آخر قصه حضرت یوسف علیه السلام می‌فرماید: «لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ»؛ (۱۸) «در سرگذشت آن‌ها درس عبرتی برای صاحبان اندیشه بود. این‌ها داستان دروغین نبود، [بلکه وحی آسمانی است، و] هماهنگ است با آنچه پیش روی او [از کتب آسمانی پیشین] قرار دارد، و شرح هر چیزی [که مایه سعادت انسان است] و هدایت و رحمتی است برای گروهی که ایمان می‌آورند.» و نیز در آیه‌ای دیگر می‌خوانیم: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ»؛ (۱۹) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید از [مخالفت فرمان] خدا بپرهیزید، و وسیله‌ای برای تقرب به او بجویید، و در راه او جهاد کنید، باشد که رستگار شوید.» و نیز می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»؛ (۲۰) «و اگر این مخالفان، هنگامی که به خود ستم کردند [و فرمانهای خدا را زیر پا گذاشتند] به نزد تو می‌آمدند، و از خدا طلب آمرزش می‌کردند، و پیامبر برای آن‌ها استغفار می‌کرد، خدا را توبه‌پذیر مهربان می‌یافتند.» در این آیه، خداوند وسیله را معین کرده که همان استغفار و توبه و بازگشت به پیامبر صلی الله علیه و آله و استغفار آن حضرت و شفیع قرار گرفتن او بین گنهکار و خدا است. خداوند متعال در قرآن کریم شأن حضرت مسیح علیه السلام را بالا- برده و او را وجیه و آبرومند معرفی کرده است، آنجا که می‌فرماید: «... اِسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ»؛ (۲۱) «نامش مسیح، عیسی پسر مریم است؛ در حالی که در این جهان و جهان دیگر، دارای آبرو خواهد بود، و از مقربان [الهی] است.» و نیز در شأن حضرت موسی می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا»؛ (۲۲) «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! همانند کسانی نباشید که موسی را آزار دادند، و خداوند او را از آنچه در حق او گفتند مبرا ساخت، و او نزد خداوند آبرومند [و گرانقدر] بود.» «وجیه» یعنی شخص دارای آبرو و قرب که به واسطه او انسان به دیگری توجه پیدا کرده و به او متوسل می‌شود و لذا در روایت آمده است که پیامبر صلی الله علیه و آله به شخصی اعرابی چنین تعلیم داد که بگو: «یا محمد! إني توجّهت بك إلى الله»؛ (... ۲۳) «ای محمد! همانا من برای رسیدن به خدا به تو توجه می‌کنم.» و نیز در روایت عثمان بن حنیف آمده که مردی کور نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: از خدا بخواه تا مرا عافیت دهد. حضرت فرمود: اگر بخواهی صبر کنی برای تو بهتر است. و اگر خواستی برای تو دعا می‌کنم. آن مرد عرض کرد: برای بینایی من دعا کن. حضرت او را دستور داد تا وضو گرفته و این دعا را بخواند: «اللهم إني أسألك وأتوجه إليك بنبيك محمد نبي الرحمة، يا محمد! إني توجّهت بك إلى ربي في حاجتي ليقضيها، اللهم شفّعه في»؛ (۲۴) «بار خدایا! همانا من از تو می‌خواهم و به وسیله پیامبر محمد، پیامبر رحمت به سوی تو توجه پیدا می‌کنم. ای محمد! همانا من به سبب تو به پروردگرم در حاجتم متوجه شدم تا آن را برآورد. بار خدایا! او را در حق من شفیع گردان.»

عالم مظهر خداست

فعل و خلقت خدا، وجه و آیه و نشانه او است. آنچه در شرق و غرب عالم آفریده شده و به تعبیری جامع تر آنچه در عالم وجود است همگی آیات و نشانه‌هایی است که می‌تواند متدبّر در آن‌ها را به سوی خدا سوق دهد و لذا آن‌ها به یک معنا وجه خدایند. قبله که در مقابل انسان در حال نماز قرار می‌گیرد رمزی از وجه خدا بودن است، به این معنا که گویا ما تمام روی خود را به طرف قبله قرار داده و او را وجه الهی فرض کرده‌ایم. آیات و وجه‌های خدا مختلف است و برخی از آن‌ها تام است؛ یعنی مظهر صفات و

اسمای تامه الهی است. و لذا خداوند متعال درباره حضرت عیسی علیه السلام فرمود: « وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ » و نیز در مورد حضرت موسی علیه السلام فرمود: « وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا ». توجه به اشرف مخلوقات خداوند، در حقیقت روی کردن به طرف وجه کریم خدا است، لذا در دعای ندبه می‌خوانیم: « أَيْنَ وَجْهَ اللَّهِ الَّذِي إِلَيْهِ يَتَوَجَّهُ الْأَوْلِيَاءُ »؛ « کجاست وجه خدا که اولیای الهی تنها به سوی او توجه می‌کنند. » و نیز در زیارت جامعه کبیره می‌خوانیم: « مَنْ أَرَادَ اللَّهُ بِدَأْ بَكُم مِّنْ وَجْهِ قَبْلِ عَنكُم وَمِنْ قَصْدِهِ تَوَجَّهَ بِكُمْ »؛ « هر کس خدا را بخواهد به شما شروع خواهد کرد و هر کس به توحید رسیده از شما پذیرفته است، و هر کس خدا را قصد کرده به شما توجه پیدا کرده است. »

ولی کامل، وجه خدا

خداوند سبحان می‌فرماید: « كُلُّ مَنْ عَلَيَّهَا فَإِنَّ * وَيَبْقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ »؛ (۲۵) « هر کس بر روی آن [زمین] است فنا پذیرد و باقی می‌ماند وجه پروردگارت که آن وجه دارای صفت جلال و جمال است. » به اتفاق مفسرین کلمه «ذو» صفت برای «وجه» است؛ یعنی وجه پروردگار تو که آن وجه صاحب جلال و اکرام است، باقی می‌ماند. و چون می‌دانیم که وجه هر چیزی عبارت است از آنچه که مواجهه بدان حاصل می‌شود، بنابراین وجه هر چیز مظهر آن است، و مظاهر، همان اسمای خدا هستند که مواجهه خدا با تمام مخلوقات به وسیله آن‌ها انجام می‌گیرد، و نتیجه آن این می‌شود که تمام موجودات فنا و زوال پذیرند مگر اسماء جلالیه و جمالیه خداوند. و در نتیجه معلوم می‌شود که سالکان راه خدا که به فیض جهاد اکبر نایل شده‌اند؛ عبارتند از اسماء جلالیه و جمالیه حضرت پروردگار متعال. و این اسماء در خارج جز اولیای الهی کسان دیگری نیستند. لذا در صحیح بخاری می‌خوانیم که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: « مَنْ رَأَى فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ »؛ (۲۶) « هر کس مرا ببیند خداوند را مشاهده کرده است. »

تأثیر دعای پیامبر صلی الله علیه و آله

از آیات قرآن استفاده می‌شود که دعای پیامبر صلی الله علیه و آله در برآورده شدن حاجات، تأثیر به‌سزایی دارد و از آنجا که حیات برزخی را در جای خود به اثبات رساندیم، لذا فرقی بین درخواست از ولی زنده یا مرده نمی‌کند، انسان می‌تواند بلکه باید برای قضای حاجاتش به سراغ وسائط برود. ولی نکته مهم این است که وقتی نزد آنان آمد، باید با اعتقاد به واسطه بودن آنان باشد نه این که با دید استقلالی به آن‌ها بنگرد. خداوند سبحان از قول برادران یوسف علیه السلام می‌فرماید: « قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ * قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ »؛ (۲۷) « گفتند: ای پدر! از خدا آمرزش گناهان ما را بخواه که ما خطاکار بودیم. پدر فرمود: به زودی از پروردگارم برای شما استغفار خواهم کرد؛ زیرا او بخشنده مهربان است. » و نیز در مورد قصه فرعون با حضرت موسی علیه السلام می‌فرماید: « وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ »؛ (۲۸) « و هنگامی که بلا بر آن‌ها مسلط شد، گفتند: ای موسی! از خدایت برای ما بخواه به عهدی که با تو کرده، رفتار کند ... » و در مورد پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌فرماید: « وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا »؛ (۲۹) « و اگر این مخالفان، هنگامی که به خود ستم کردند نزد تو آمده و از خدا طلب مغفرت می‌نمودند، و پیامبر هم برای آن‌ها استغفار می‌کرد، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند. »

انواع توسل

توسل و وسیله قراردادن برای رسیدن به خداوند و حوایج، خود بر چند نوع است: ۱ - برخی از آن‌ها به اتفاق مسلمانان جایز است؛ ۲

- دسته‌ای به اتفاق مسلمانان جایز نیست؛ ۳ - گروهی دیگر مورد اختلاف بین وهابیان و مسلمانان است.

موارد اتفاق بر جواز

۱ - توسل به خدا، به ذات و اسماء و صفاتش

خداوند متعال می‌فرماید: «وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا» (۳۰ ...) «و برای خدا است اسم‌های پسندیده، پس او را به آن‌ها بخوانید.» ترمذی به سند خود از بریده نقل می‌کند: پیامبر صلی الله علیه و آله شنید که مردی خداوند را به ذات، صفات و اسمایش قسم می‌دهد و می‌گوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهٗ كُفُوًا أَحَدٌ» پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «تو خدا را به اسم اعظم اش خواندی، اسمی که اگر به آن خوانده شود اجابت می‌کند و اگر به آن سؤال شود عطا می‌کند.» (۳۱) شیخ عبدالعزیز بن باز می‌گوید ...: «توسل باید به اسمای خدا، صفات و توحید او باشد؛ همان‌گونه که در حدیث صحیح وارد شده است.» (۳۲ ...)

۲ - توسل به طاعت و ایمان

توسل همراه عمل صالح از بهترین وسائط نزد خداوند متعال و از موارد اتفاق بین مسلمین است. آلوسی در ذیل آیه شریفه: «وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» ... می‌گوید: «خداوند امر به ادای طاعات نموده است.» (۳۳) حضرت ابراهیم و فرزندش اسماعیل ساختن خانه خدا را عملی برای تقرب به خداوند متعال قرار داده بودند. خداوند در این باره می‌فرماید: «وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ»؛ (۳۴) «و [نیز یاد آورید هنگامی را که ابراهیم و اسماعیل پایه‌های خانه [کعبه] را بالا می‌بردند و [می‌گفتند] پروردگارا! از ما بپذیر که تو شنوا و دانایی.» آن‌گاه از خداوند حاجت شان را طلبیده و عرض می‌کنند: «رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ»؛ (۳۵) «پروردگارا! ما را تسلیم فرمان خود قرار ده و از دودمان ما، امتی که تسلیم فرمانت باشند [به وجود آور و طرز عبادت‌مان را به ما نشان بده و توبه ما را بپذیر که تو توبه‌پذیر و مهربانی.» شیخ عبدالعزیز بن باز می‌گوید: «هم چنین یکی از اقسام توسل جایز، توسل به اعمال صالح است؛ در روایت آمده است: گروهی در غاری محبوس شدند و هر کدام با وسیله قرار دادن اعمال صالح خود، از خداوند خواستند که آنان را نجات دهد: یکی خدا را به نیکی به پدر و مادر قسم داد. دیگری، به عفت از زنا سوگند داد. آن یکی به ادای امانت یاد کرد؛ در این هنگام خداوند همه آنان را نجات داد.» (۳۶) مصطفی محمود در ذیل آیه: «وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» می‌گوید: «وسیله هر انسانی عملش است و بهترین عمل، متابعت کردن از رسول و الگو قرار دادن او در تمام اعمال است.» (۳۷ ...)

۳ - توسل به قرآن کریم

احمد بن حنبل از عمران بن حصین نقل می‌کند که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «قرآن بخوانید و با آن از خداوند سؤال و درخواست کنید.» (۳۸ ...)

۴ - توسل به پیامبر صلی الله علیه و آله در روز قیامت

توسل به پیامبر صلی الله علیه و آله در قیامت؛ یعنی این که مردم در روز قیامت حضرت را وسیله قرار داده و از او بخواهند تا نزد خداوند از آنان شفاعت کند. بخاری از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کند: «مؤمنان در روز قیامت دور هم جمع می‌شوند، و

می‌گویند: چه خوب است اگر پیامبر صلی الله علیه و آله ما را شفاعت کند... آن‌گاه نزد پیامبر صلی الله علیه و آله آمده و از وی طلب حاجت می‌کنند، آن حضرت صلی الله علیه و آله نیز از آنان شفاعت می‌کند. شورای فتوای وهابیان می‌گویند...: «روز قیامت مؤمنان به ترتیب به حضرت آدم، نوح، ابراهیم، موسی و عیسی پناه می‌آورند و همگی عذر می‌خواهند. حضرت عیسی علیه السلام می‌فرماید: به نزد محمد صلی الله علیه و آله روید؛ زیرا او بنده ای است که خداوند گناهان گذشته و آینده او را آمرزیده، از او بخواهید تا شما را شفاعت کند. پیامبر صلی الله علیه و آله نیز به سجده افتاده و برای آنان از درگاه الهی طلب مغفرت و غفران می‌کند.» (۳۹...)

۵ - توسل به آثار پیامبر صلی الله علیه و آله در زمان حیات

توسل، گاهی با وسیله قرار دادن خود شخص است، زمانی با اثرش و هنگامی نیز به مکانی است که آن شخص بزرگوار را در خود جای داده است. احمد بن حنبل و دیگران نقل می‌کنند: پیامبر صلی الله علیه و آله هنگامی که وضو می‌گرفت، مردم به جهت تبرک به آب وضوی حضرت صلی الله علیه و آله نزدیک بود که خود را به هلاکت اندازند. (۴۰)

۶ - توسل به دعای پیامبر صلی الله علیه و آله در حال حیات

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به این دلیل که شخصیتی عظیم و جلیل‌القدر است، دعایش رد نمی‌شود، لذا می‌توان برای رسیدن به خواسته خود از خدا به دعای او توسل جست. برادران حضرت یوسف علیه السلام بعد از آن که به خطا و اشتباه و گناهشان پی برده و پشیمان گشتند، از پدرشان خواستند تا برای آنان دعا کند. خداوند در این زمینه می‌فرماید: «قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ * قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ»؛ (۴۱) «گفتند: پدر! از خدا آمرزش گناهان ما را بخواه که ما خطاکار بودیم... همچنین در مذمت منافقان می‌فرماید: «وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُوسِهِمْ وَوَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ»؛ (۴۲) «هنگامی که به آنان گفته شود: بیایید تا رسول خدا برای شما استغفار کند، سرهایشان را [از روی استهزا و کبر و غرور] تکان می‌دهند و آن‌ها را می‌بینی که از سخنان تو اعراض کرده و تکبر می‌ورزند.»

۷ - توسل به ذات پیامبر صلی الله علیه و آله قبل از آمدن به دنیا

حاکم نیشابوری نقل می‌کند: «حضرت آدم علیه السلام بعد از آن که خطایی از او سرزد، عرض کرد: بار خدایا تو را به حق محمد سوگند می‌دهم از من بگذری! خداوند فرمود: ای آدم چه کسی به تو این کلمات را یاد داد؟! عرض کرد: بار خدایا! بر ساق عرش دیدم چنین نوشته شده است: «لا إله إلا الله، محمد رسول الله» از این فهمیدم که رسول تو کریم‌ترین انسان‌ها نزد توست؛ زیرا اسم او را با اسم خودت مقرون ساختی. خداوند فرمود: آری، تو را بخشیدم، او آخرین پیامبران و از ذریه تو است و اگر او نبود تو را خلق نمی‌کردم.» (۴۳)

۸ - توسل به انبیا و اولیا در حیاتشان

ابن تیمیه می‌گوید: ترمذی به طریق صحیح نقل کرده که پیامبر صلی الله علیه و آله به شخصی دستور داد، این چنین خدا را بخواند: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ» (۴۴) ابوبکر نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: من قرآن را فرا می‌گیرم، ولی آن را فراموش می‌کنم. حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: بگو: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمُحَمَّدٍ نَبِيِّكَ وَ...» (۴۵)

موارد اتفاق بر عدم جواز

موارد اتفاق بر عدم جواز

برخی از اقسام توسل به اتفاق مسلمین جایز نیست که عبارتند از:

۱ - توسل به طاغوت: خداوند متعال می‌فرماید: «يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ»؛ (۴۶) «می‌خواهند برای داوری نزد طاغوت و حکام باطل بروند، با این‌که به آنان دستور داده شده که به طاغوت کافر شوند.»

۲ - توسل به بتان: خداوند می‌فرماید: «وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هُوَ لَئِنْ شَفَعْنَا عِنْدَ اللَّهِ»؛ (۴۷) «آنان غیر از خدا چیزهایی را می‌پرستند که نه به آنان زیان می‌رساند و نه سودی می‌بخشد و می‌گویند: این‌ها شفیعان ما نزد خدا هستند.»

موارد اختلاف

موارد اختلاف

همان‌گونه که اشاره شد، وهابیان و عموم مسلمانان در برخی از اقسام توسل اختلاف دارند که عبارت است از: ۱ - توسل به ذات حق، مقام و جاه پیامبر صلی الله علیه و آله و اولیای الهی در حیات برزخی؛ ۲ - توسل به دعای پیامبر صلی الله علیه و آله و اولیای الهی در حیات برزخی؛ ۳ - توسل به آثار پیامبر صلی الله علیه و آله و اولیا در حیات برزخی.

۱ - توسل به جاه پیامبر صلی الله علیه و آله در حیات برزخی

این قسم طبق نظر عموم مسلمین جایز است، ولی وهابیان آن را نه تنها جایز ندانسته بلکه شرک آلود می‌دانند. شورای فتوای وهابیان می‌نویسند: «توسل به ذات پیامبر صلی الله علیه و آله و غیر او (از انبیا و صالحان) جایز نیست؛ همچنین توسل به جاه پیامبر صلی الله علیه و آله و غیر او حرام است»... (۴۸)

دلیل جواز و رجحان

برای جواز و رجحان این نوع توسل می‌توان به ادله‌ای تمسک کرد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: ۱ - طبرانی در «المعجم الکبیر» به سند صحیح از عثمان بن حنیف نقل می‌کند: شخصی به جهت حاجتی مکرر نزد عثمان بن عفان مراجعه می‌نمود، ولی عثمان به خواسته‌اش توجهی نمی‌کرد؛ تا این‌که در بین راه عثمان بن حنیف را - که خود راوی است - ملاقات کرده و از این موضوع شکایت کرد. عثمان بن حنیف به او گفت: آبی را آماده کن و وضو بگیر؛ به مسجد برو و دو رکعت نماز بگزار و بعد از اتمام نماز، پیامبر صلی الله علیه و آله را وسیله قرار ده و بگو: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتُوجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ! إِنِّي أَتُوجَّهُ بِكَ إِلَى رَبِّي فَتَقْضِ لِي حَاجَتِي»، آن‌گاه حاجت خود را به یاد آور. عثمان بن حنیف می‌گوید: شخص یاد شده آن اعمال را انجام داد، آن‌گاه به سوی خانه عثمان روان شد، فوراً دربان آمد و او را نزد عثمان بن عفان برد، عثمان نیز او را احترام شایانی کرد. سپس حاجتش را به طور کامل برآورد و به او گفت: من همین‌الآن به یاد حاجت تو افتادم و هر گاه بعد از این از ما حاجتی خواستی به نزد ما بیا ... عثمان بن حنیف گفت: این دستور از من نبود، بلکه روزی خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله بودم که ناینیایی نزد حضرت آمد و از کوری چشم خود شکایت نمود. حضرت صلی الله علیه و آله ابتدا پیشنهاد کرد که صبر کند ولی او نپذیرفت. سپس به او همین دستور را داد و آن شخص نیز بعد از ادای آن بی‌نا شد و به مقصود خود رسید. این

حدیث را جماعت کثیری از اهل سنت نقل کرده‌اند؛ امثال: حاکم نیشابوری، (۴۹) ابن عبدالبر، (۵۰) ابونعیم اصفهانی، (۵۱) ذهبی، (۵۲) حافظ هیثمی، (۵۳) متقی هندی (۵۴) و دیگران. ۲ - دارمی در سنن خود از ابو الجوزاء اوس بن عبدالله نقل می‌کند: در مدینه قحطی شدیدی پدید آمد. عده‌ای نزد عایشه آمده و از این امر شکایت کردند. عایشه گفت: به سراغ قبر پیامبر صلی الله علیه و آله روید و از آنجا دریچه‌ای به سوی آسمان باز کنید تا بین قبر حضرت صلی الله علیه و آله و آسمان فاصله‌ای نباشد. آنان چنین کردند. خداوند نیز به برکت توسل به حضرت صلی الله علیه و آله باران فراوانی به آن‌ها عنایت کرد، تا آن‌که سبزی‌ها رشد کرده و شتران چاق شدند (... ۵۵) از آنجا که حدیث موافق با عقیده «البانی» نبوده، سعی کرده به دلیل وجود سعید بن زید در سندش، آن را تضعیف کند، (۵۶) در حالی که سعید بن زید از رجال مسلم است و یحیی بن معین او را توثیق نموده است. همچنین بخاری، ابن سعد، عجللی، ابوزرعه، ابوجعفر دارمی و برخی دیگر از رجالین اهل سنت او را توثیق نموده‌اند. (۵۷) این حدیث را ابو نعمان از سعید بن زید و او از عمرو بن مالک نکری و او از ابو الجوزاء اوس بن عبدالله نقل کرده است: ابو نعمان همان محمد بن فضل است که ملقب به عام شیخ بخاری است و حافظ ابن حجر در کتاب «التقریب» درباره او می‌گوید: «او ثقه و ثبت است». ولی در آخر عمرش تغییری داشته است و این تغییر مضر به روایات او نیست؛ زیرا بخاری بیش از صد حدیث در کتاب صحیحش از او نقل کرده ولی بعد از تغییر در وضعیت او کسی متحمل روایت از او نشده است. ذهبی در ردّ کلام ابن حبان که می‌گوید: «از او احادیث منکر نقل شده» می‌نویسد «ابن حبان نمی‌تواند یک حدیث منکر از او ذکر کند پس کجاست آن چیزی را که گمان کرده است.» (۵۸) سعید بن زید و عمرو بن مالک نکری، هر دو بنا بر تصریح ابن حجر در کتاب «التقریب» صدوقند. گرچه به دنبال آن از کلمه «یهم» استفاده کرده است ولی بنا بر نقل «تدریب الراوی» این جمله از صیغه‌های توثیق است نه تضعیف. ابو الجوزاء اوس بن عبدالله ربعی ثقه و از رجال صحیحین می‌باشد. در نتیجه سند این روایت مشکلی ندارد. ۳ - قسطلانی نقل می‌کند: «عربی بر کنار قبر پیامبر صلی الله علیه و آله ایستاد و عرض کرد: بار خدایا! امر کردی تا بندگان را آزاد کنیم، این حبیب تو است و من بنده تو، مرا از آتش جهنم به حق پیامبرت آزاد گردان. هاتقی ندا داد: ای مرد! چرا آزادی از جهنم را تنها بر خودت خواستی و برای جمیع مؤمنین نخواستی؟ برو که تو را آزاد نمودم.» (۵۹) ۴ - ابن ابی الدنیا در کتاب «مجابی الدعاء» نقل کرده که ابوهاشم حدیث کرد ما را که از کثیر بن محمّد بن کثیر بن رفاعه شنیدم که می‌گوید: مردی به نزد عبدالملک بن سعید بن ابجر آمد در حالی که شکم او ورم کرده بود. عبدالملک به او گفت: تو دردی داری که هرگز خوب نخواهد شد. آن مرد گفت: آن درد چیست؟ عبدالملک گفت: دمل بزرگی است که در شکم تو پدید آمده که و غالباً صاحب آن را به قتل می‌رساند. آن مرد ناراحت شد و عرض کرد: «اللّه، اللّه، اللّه ربّی لا أشرك به شیئاً اللهم إني أتوجه إليك محمد صلی الله علیه و آله نبی الرحمة، یا محمد! إني أتوجه بك إلى ربّك و ربّی یرحمنی ممّا بی»؛ «خدا را، خدا را، خدا را، که پروردگار من است که هرگز به او شرک نخواهم ورزید. بار خدایا! من به وسیله پیامبرت محمد که نبی رحمت است به سوی تو توجه پیدا می‌کنم، ای محمد! همانا من به واسطه تو به پروردگارت و پروردگارم متوجه می‌شوم که از آنچه در من وجود دارد به من رحم نماید.» راوی می‌گوید: در آن هنگام بود که از آن مرض بهبودی پیدا کرد و هرگز درد و مرضی در خود احساس نمی‌نمود. ابن تیمیه می‌گوید: «روایت شده که سلف به این دعا و نحو آن خدا را می‌خواندند.» (۶۰)

دیدگاه علمای اهل سنت

۱ - نورالدین سمهودی می‌گوید: «استغاثه و شفاعت و توسل به پیامبر صلی الله علیه و آله و جاه و برکت او نزد خداوند از کردار انبیا و سیره سلف صالح بوده و در هر زمانی انجام می‌گرفته است؛ چه قبل از خلقت و چه بعد از آن، حتی در حیات دنیوی و در برزخ. هر گاه توسل به اعمال صحیح است؛ همان‌گونه که در حدیث غار آمده، توسل به پیامبر صلی الله علیه و آله اولی است.» (... ۶۱) ۲

- دکتر عبدالملک سعدی می‌گوید: «هر گاه کسی بگوید: اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ تَوَسَّلْتُ اِلَیْکَ بِجَاهِ نَبِیِّ اَوْ صَالِحٍ؛ کسی نباید در جواز آن شک کند؛ زیرا جاه همان ذات کسی نیست که به او توسل شده، بلکه مکان و مرتبه او نزد خداوند است و این، حاصل و خلاصه اعمال صالح او است. خداوند متعال در مورد حضرت موسی علیه السلام می‌فرماید: «وَکَانَ عِنْدَ اللّٰهِ وَجِیْهًا»؛ (۶۲) و نزد خدا آبرومند بود». (۶۳ ... ۳) - قسطلانی می‌گوید: «بر زائر رسول خدا صلی الله علیه و آله سزاوار است که زیاد دعا و تضرع و استغاثه، طلب شفاعت و توسل به ذات پاک رسول خدا صلی الله علیه و آله نماید». (۶۴ ... ۴) - زرقانی در شرح آن می‌گوید ...: «باید به پیامبر صلی الله علیه و آله توسل جست؛ زیرا توسل به آن حضرت سبب فرو ریختن کوه‌های گناهان است». ... ۵ - ابن الحاج ابو عبیدالله عبدری مالکی می‌گوید ...: «مردم ای که به زیارتش می‌رویم اگر از کسانی باشد که امید برکت از او می‌رود، باید به او توسل جست، و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در رأس آنان است». (۶۵ ... ۶) - حسن بن علی سقاف شافعی می‌گوید: «توسل، استغاثه و طلب شفاعت از بزرگ مردم (محمد صلی الله علیه و آله پیامبر و چراغ تاریکی‌ها) از امور مستحبی است که بر آن تأکید فراوان شده است، به ویژه هنگام گرفتاری‌ها. و سیره علمای اهل عمل و اولیای اهل عبادت، بزرگان محدثین و امامان سلف بر این بوده است». ۷ - نووی در برخی از کتاب‌هایش قائل به استحباب توسل شده است. (۶۶) ۸ - غماری در مقدمه کتابش می‌نویسد: «قول به استحباب توسل، مذهب شافعی و دیگر از امامان شایسته است. کسانی که بر جلالت و وثوق آنان اجماع است». (۶۷) ۹ - ابن حجر مکی از اشعار شافعی این دو بیت را که بر توسل شافعی به اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله دلالت دارد، نقل می‌کند: آل النبی ذریعتی و هم إلیه وسیلتی أرجو بهم أعطوا غداً بیدی الیمین صحیفتی (۶۸) «آل پیامبر صلی الله علیه و آله راه من می‌باشند، و آنان وسیله من به سوی خدایند. به آنان امید دارم که در روز قیامت صحیفه و نامه اعمال مرا به دست راستم بدهند». ۱۰ - زینی دحلان می‌گوید: «هر کس که ذکرهای پیشینیان و دعاها و اوراد آنان را دنبال کند، در آن‌ها مقدار زیادی از توسل به ذوات مقدسه می‌یابد. و کسی هم بر آنان ایراد نگرفت، تا این که این منکران (وهابیان) آمدند. و اگر قرار باشد که نمونه‌های توسل را جمع کنیم کتابی عظیم می‌شود». (۶۹ ... ۶۹) مرحوم علامه امینی در توجیه توسل می‌فرماید: «توسل بیش از این نیست که شخصی با واسطه قرار دادن ذوات مقدسه به خدا نزدیک شود و آنان را وسیله برآورده شدن حاجات خود قرار دهد؛ زیرا آنان نزد خدا آبرومندند؛ نه این که ذات مقدس آنان را به‌طور مستقل در برآورده شدن حاجت‌هایش دخیل بداند، بلکه آنان را مجاری فیض، حلقه‌های وصل و واسطه‌های بین مولی و بندگان می‌داند ... با این عقیده که تنها مؤثر حقیقی در عالم وجود خداوند سبحان است و تمام کسانی که متوسل به ذوات مقدسه می‌شوند همین تبت را دارند، حال این چه ضدیتی با توحید دارد». (۷۰ ... ؟)

۲ - توسل به دعای پیامبر صلی الله علیه و آله در حیات برزخی

عقیده مسلمانان بر جواز، بلکه رجحان این نوع توسل است، ولی در مقابل، وهابیان قائل به عدم جواز و حرمت آن می‌باشند. ابن تیمیه می‌گوید: «توسل؛ یعنی این که انسان از پیامبر صلی الله علیه و آله طلب کند تا برایش دعا کند؛ همان گونه که شما به انسانی زنده می‌گویید: برای من دعا کن. همان‌طور که صحابه از پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خواستند تا برایشان دعا کند. این در مورد زنده‌ها صحیح و مشروع است، ولی در مورد مردگان از انبیا و صالحان مشروع نیست». (۷۱ ...)

دلیل جواز و رجحان

۱ - خداوند متعال می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»؛ (۷۲) «و اگر این مخالفان هنگامی که به خود ستم کردند [و فرمان‌های خدا را زیر پا گذاردند] به نزد تو می‌آمدند و از خدا طلب آمرزش می‌کردند و پیامبر هم برای آن‌ها استغفار می‌کرد، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند». ممکن است کسی ادعا کند که آیه،

ظهور در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله دارد، ولی به تنقیح مناط و اخذ ملاک می‌توان آن را به عصر بعد از وفاتشان نیز تعمیم داد؛ زیرا انسان همیشه و در هر زمان گناه‌کار است و به وسیله‌ای نیاز دارد تا او را برای طلب مغفرت از خداوند واسطه قرار دهد. از همین رو، صحابه بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله با تمسک به این آیه از آن حضرت صلی الله علیه و آله طلب استغفار می‌نمودند. این مطلب علی‌الخصوص با اثبات حیات برزخی و وجود ارتباط بین عالم برزخ و دنیا هموارتر خواهد شد. (۷۳) ۲ - بیهقی و ابن ابی شیبہ نقل می‌کنند: در زمان خلافت عمر قحطی شدیدی بر مردم روی آورد. بلال بن حرث رحمه الله از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله کنار قبر پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: ای رسول خدا! برای امت باران بطلب؛ زیرا آنان نزدیک است که هلاک شوند. رسول خدا صلی الله علیه و آله در عالم رؤیا به او فرمود: زود است که آنان سیراب شوند. (۷۴) در این حدیث بلال به دعای پیامبر صلی الله علیه و آله متوسل شده است. ۳ - علی علیه السلام می‌فرماید: «شخصی بعد از سه روز از دفن رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد و خود را روی قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله انداخت و خاک آن را بر سر ریخت و عرض کرد: ای رسول خدا! گفتم، ما هم گفتارت را شنیدیم، از خداوند گرفتی ما نیز از تو گرفتیم، از جمله آیاتی که بر تو نازل شد، این بود: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاؤُوكَ» ... من به خود ظلم کرده‌ام، آمده‌ام تا برایم استغفار نمایی. از داخل قبر ندا داده شد که تو به طور حتم بخشیده شدی». (۷۵)

منع از توسل، از بدعت‌های امویان

حاکم نیشابوری به سند خود از داوود بن ابی صالح نقل می‌کند: مروان روزی وارد روضه رسول خدا صلی الله علیه و آله شد مردی را دید که صورت (پیشانی) خود را بر روی قبر گذارده است. مروان دست به شانه‌اش گذاشت و گفت: می‌دانی که چه می‌کنی؟ آن مرد سر خود را بلند کرد. مروان دید او ابویوب انصاری است. او خطاب به مروان گفت: آری، می‌دانم که چه می‌کنم! من به خاطر این سنگ‌ها نیامده‌ام، بلکه برای رسول خدا صلی الله علیه و آله آمده‌ام. آن‌گاه از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرد که فرمود: «بر دین گریه نکنید، اگر کسی که اهلیت دارد والی آن گردد، بلکه زمانی بر دین بگریید که ناهل والی آن شود». (۷۶)

۳ - توسل و تبرک به آثار پیامبر صلی الله علیه و آله در حیات برزخی

عموم مسلمانان - در طول تاریخ - قائل به جواز آن بوده و هستند، ولی وهابیان آن را تحریم نمودند. در بحث «تبرک» و «سنت و بدعت» به فتاوی وهابیان در این مورد اشاره کردیم. در اینجا به طور خلاصه به برخی از روایات اشاره می‌کنیم: ۱ - سمهودی شافعی از مطلب نقل می‌کند: بعد از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله مردم به خاک قبر پیامبر صلی الله علیه و آله تبرک جستند و از آن بر می‌داشتند، تا این که عایشه مانع شد و دستور داد: دیواری را به دور قبر پیامبر صلی الله علیه و آله کشیدند تا جسد پیامبر صلی الله علیه و آله مکتشوف نگردد. (۷۷) ۲ - بخاری در کتاب «اعتصام» به سند خود از ابی برده نقل کرده است: هنگامی که وارد مدینه شدم، عبدالله بن سلام را ملاقات کردم، او به من گفت: به منزل ما بیا تا در ظرفی که رسول خدا صلی الله علیه و آله با آن آب آشامیده، آب خورده و سیراب شوی و در مکانی که در آنجا نماز گزارده، نماز بخوانی. با او به منزلش رفتم، با آن ظرف آب آشامیدم، از خرما تناول نموده و در آن مکان نماز گزاردم. (۷۸) ۳ - بخاری نیز در کتاب «الأدب المفرد» (۷۹) از عبدالرحمن بن رزین روایت کرده که فرمود: گذرمان بر سرزمین «ربذه» افتاد، خبردار شدیم که سلمه بن اکوع رحمه الله از اصحاب رسول خدا صلی الله علیه و آله در این سرزمین زندگی می‌کند، لذا خدمت او رسیدیم، بر او سلام کردیم. او دست‌هایش را بیرون آورد و فرمود: با این دو دست با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بیعت نمودم ... ما بلند شده و آن را بوسیدیم.

کلمات اهل سنت درباره توسل

۱ - قسطلانی می گوید: «وینبغی للزائر له صلى الله عليه وآله أن يكثّر من الدعاء والتضرع والتشفّع والتوسّل به صلى الله عليه وآله فجدير بمن أستشفع به أن يشفّعه الله فيه. قال: وإنّ الاستغاثه هي طلب الغوث فالمستغيث يطلب من المستغاث به أغاثته أن يحصل له الغوث، فلا فرق بين أن يعبر بلفظ الاستغاثه أو التوسل أو التشفّع أو التوجّه أو التجوّه؛ لأنهما من الجاه والوجهة ومعناهما علو القدر والمنزلة وقد يتوسل بصاحب الجاه إلى من هو أعلى منه. قال: ثم إنّ كلاً من الاستغاثه والتوسل والتشفّع والتوجّه بالنبي صلى الله عليه وآله كما ذكره في (تحقيق النصره و مصباح الظلام) واقع في كلّ حال قبل خلقه وبعد خلقه في مدّة حياته في الدنيا وبعد موته في البرزخ وبعد البعث في عرصات القيامة. ثمّ فصل ما وقع من التوسل والاستشفاع به صلى الله عليه وآله في الحالات المذكورة؛» (۸۰) «بر زائر پیامبر صلی الله علیه وآله سزاوار است که بسیار دعا بخواند و زیاد تضرّع، استغاثه و شفاعت خواهی کند و به پیامبر صلی الله علیه وآله متوسل شود. آن گاه شایسته اوست که خداوند فرد مورد نظر را شفیع او قرار دهد. و نیز می گوید: استغاثه، فریادرس طلبیدن است پس استغاثه کننده از فریادرس، یاری می طلبد تا این که فریادرسی برای او حاصل آید. در این بین، فرق نمی کند که با لفظ استغاثه یا توسل و یا تشفّع تعبیر نماید و یا با لفظ توجّه یا تجوّه، چون ریشه آن دو، از جاه و وجاهت است و معنای شان بلند مرتبه و الامقام بودن می باشد و همواره به واسطه صاحب مقامی برای رسیدن به صاحب مقام بالاتر از او توسل می شود. سپس می گوید: استغاثه، توسل، تشفّع و توجّه نمودن به پیامبر صلی الله علیه وآله - چنانچه در کتاب «تحقیق النصره و مصباح الظلام» ذکر کرده - در هر حالی واقع شده است؛ چه قبل از آفرینش او و چه بعد از به دنیا آمدن، چه در مدت حیاتش و چه بعد از رحلتش، در برزخ و بعد از مبعوث شدن در عرصه قیامت. سپس بحث موارد وقوع توسل و شفاعت خواهی از حضرت در حالات مذکور را به تفصیل بیان کرده است.» ۲ - زرقانی در کتاب «شرح المواهب» می نویسد: «ونحو هذا في منسك العلامة خليل و زاد: و ليتوسل به صلى الله عليه وآله و يسأل الله تعالى بجاهه في التوسل به؛ اذ هو محط جبال الأوزار و ائقال الذنوب؛ لأنّ بركه شفاعته و عظمتها عند ربّه لا يتعاضدها ذنب. و من اعتقد خلاف ذلك فهو المحروم الذي طمس الله بصيرته و أضلّ سريره. الم يسمع قوله تعالى: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ» (... ۸۱) قال: و لعلّ مراده التعريض بآبن تيمية؛» (۸۲) «و همچنین است مسلک و روش علامه خليل. و اضافه می کند: به پیامبر صلی الله علیه وآله باید توسل شود و در توسل به احترام مقام آن حضرت از خداوند درخواست می شود؛ چون پیامبر صلی الله علیه وآله محلّ نزول کوه های گناهان و سنگینی آنهاست (کنایه از این است که حضرت، شفاعت امتش را از خداوند می خواهد) به خاطر این که به برکت شفاعت حضرت و عظمت آن نزد پروردگار، هیچ گناهی برابری نمی کند و هر کس خلاف این مطلب را معتقد باشد، محرومی است که خداوند بصیرتش را پوشانده و سریرتش را گمراه نموده است. آیا او سخن خدا را نشنیده است که فرمود: «اگر آنان که بر خویشتن ظلم کردند و پیش تو (پیامبر) آمدند تا از خدا برای ایشان آمرزش بخواهی و طلب مغفرت از خدا نمودند» ... زرقانی می گوید: و شاید مراد علامه خليل از این حرف، تعريض و گوشه زدن بر آبن تيميه باشد.»

پاسخ به شبهات

پاسخ به شبهات

در باب توسل به اولیای الهی شبهاتی مطرح شده است، گرچه برخی از آنها مشترک بین این باب و باب استغاثه به ارواح اولیای الهی است ولی ما در اینجا به برخی از آنها اشاره می کنیم:

۱ - اسمای الهی، تنها وسیله

برخی می‌گویند: مطابق آیات الهی تنها وسیله برای تقرّب به سوی خداوند اسماء الهی است. خداوند متعال می‌فرماید: «وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»؛ (۸۳) «و برای خدا، نام‌های نیک است، خدا را با آن [نام‌ها] بخوانید. و کسانی که در اسمای خدا تحریف می‌کنند [و بر غیر او می‌نهند، و شریک برایش قائل می‌شوند] رها سازید. آنان به زودی جزای اعمالی را که انجام می‌دادند، می‌بینند.» و نیز می‌فرماید: «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»؛ (۸۴) «و این که مساجد از آن خداست. پس هیچ کس را شریک خدا نخوانید.»

پاسخ

مقصود از دعا در مجموع این آیات، مطلق دعا و خواستن نیست؛ بلکه دعا و ندای خاصی است که با قصد آن معنا، مرادف با معنای عبادت می‌شود و آن معنای الوهیت و یا ربوبیت است. به علاوه این که مجموع این آیات مربوط به بت پرستانی است که گمان می‌کردند بت‌های شان (یا آن موجوداتی که این بت‌ها رمز آن‌هاست) برخی از شئون تدبیر را مالکند. لذا برای آن‌ها استقلال در فعل و تصرف قائل بودند. پر واضح است که هر نوع تواضع برای کسی و درخواست از کسی غیر از خداوند با این اعتقاد عبادت او محسوب شده و شرک است. این قید به خوبی از برخی آیات دیگر استفاده می‌شود؛ از جمله: الف) «فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ»؛ (۸۵) «و غیر از خدا همه خدایان باطلی را که می‌پرستیدند، هیچ رفع هلاکت از آنان نمود.» ب) «وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَشَفَاعَتُهُ»؛ (۸۶) «و غیر از خدای یکتا که به خدایی می‌خوانند، قادر بر شفاعت کسی نیستند.» ج) «وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ»؛ (۸۷) «و به غیر او، معبودانی را که به خدایی می‌خوانید در جهان مالک پوست هسته خرمایی هم نیستند.» د) «فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضُّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا»؛ (۸۸) «پس نمی‌توانند دفع ضرر و تغییر حالی از شما کنند.» بنابر این، علت مذمت مشرکین از طرف خداوند این بوده که آنان معتقد به تدبیر و تصرف بتان به نحو استقلال و بدون اذن و مشیت خداوند بوده‌اند. حسن بن علی سقاف شافعی می‌گوید: «معنای آیه «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا» این است که غیر خدا را عبادت نکنید و در کنار او این بت‌ها را نپرستید؛ بت‌هایی که «اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً» با آن که خداوند می‌فرماید: «أَرْبَابٌ مُتَّفَقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ». همچنین معنای آیه: «وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ * إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ * وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ» (۸۹) این است: غیر از خدا کسانی که عبادت می‌کنید مالک هیچ چیز برای شما نیستند؛ اگر چه لفافه هسته خرما هم باشد.» (۹۰)

۲ - تنها وسیله، طاعات و اعمال صالح

برخی در توجیه آیه «وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ» می‌گویند: مقصود از وسیله در این آیه، طاعات و اعمال صالح است که بنده به توسط آن به سوی خدا تقرّب پیدا می‌کند.

پاسخ

وسيله گرچه هر چیزی است که منشأ قرب به خداوند متعال می‌شود، ولی می‌توان یکی از آن وسایل قرب را مقام و دعای پیامبر صلی الله علیه و آله دانست و از آنجا که حیات اولیای الهی و در رأس آنان رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله ثابت شده لذا توسل به مقام و دعای آن بزرگواران از وسایل قرب الهی به حساب می‌آید.

۳ - ابراهیم و ردّ وسیله

در تفاسیر آمده است، هنگامی که حضرت ابراهیم علیه السلام قرار بود در آتش انداخته شود، جبرئیل نزد او آمده، عرض کرد: آیا به من احتیاج داری؟ ابراهیم فرمود: اما به تو هرگز! و اما به پروردگار عالمیان آری! (۹۱)

پاسخ

اولاً: در مورد وسیله گفته شده که انسان به کسی متوسل می‌شود که از خودش نزد خداوند مقرب‌تر باشد و در مورد جبرئیل نمی‌توانیم ادعا کنیم که او از حضرت ابراهیم علیه السلام برتر و مقرب‌تر بوده است. ثانیاً: ظاهر عبارت حضرت ابراهیم علیه السلام این است که من به تو که بخواهی با اراده و مشیت استقلالی خودت برای من کاری انجام دهی احتیاج ندارم، ولی به خدا که تمام کارهایش را با اسباب که از آن جمله جبرئیل است کار دارم. او هر چه صلاح بداند انجام می‌دهد و او خود به حال من آگاه‌تر است.

دو نوع وسیله

با مراجعه به قرآن به دست می‌آوریم که وسیله قرار دادن بر دو نوع است: یک نوع وسیله از جانب مخلوقین است که این نوع چون که تصرف در اراده پروردگار به حساب می‌آید شرک محسوب می‌شود و لذا انکار خدا بر بت پرستان به جهت این بوده که آنان از پیش خود وسیله‌هایی را بین خودشان و خداوند قرار داده بودند و خداوند هم که بر آنان مؤاخذه بدین جهت بوده نه این که اصل واسطه قرار دادن را مذمت کرده باشد. این مطلب را از برخی آیات استفاده می‌کنیم: ۱ - آیاتی که به صورت انکار است، اما در مورد اسم‌هایی است که از ناحیه مردم و هوای نفسشان بر خداوند جعل کرده‌اند. خداوند سبحان می‌فرماید: «أَتَجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءِ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ»؛ (۹۲) «آیا با من در مورد نام‌هایی مجادله می‌کنید که خود شما و پدرانتان [به عنوان معبود و خدا، بر بت‌ها] گذارده‌اید؛ در حالی که خداوند هیچ حجت و دلیلی درباره آن نازل نکرده است.» در علم اصول فقه ثابت شده که چون نهی یا نفی بر طبیعت مقید وارد شود، آن نهی یا نفی بر قید وارد می‌شود نه مقید. در مورد آیه، خداوند سبحان اصل وسائط و وسایل را نفی نکرده است، بلکه وسائط و وسایلی را از اسماء نهی کرده است که مردم از جانب خود و پدرانشان اختراع نموده‌اند. اسم‌هایی که خداوند برای آنان حجت و برهان قرار نداده است. پس مورد انکار آن است که بدون اذن و واسطه الهی است. و نیز می‌فرماید: «إِنَّ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ»؛ (۹۳) «این‌ها فقط نام‌هایی است که شما و پدرانتان بر آن‌ها گذاشته‌اید [نام‌هایی بی محتوا و اسم‌هایی بی مسما]، و هرگز خداوند دلیل و حجتی بر آن نازل نکرده، آنان فقط از گمان‌های بی‌اساس پیروی می‌کنند.» ... ۲ - آیاتی که از وسائط، تعبیر به شرک کرده؛ از آن جهت که به اراده و حکم و واسطه الهی نمی‌باشد. خداوند سبحان می‌فرماید: «سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَأْوَاهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ مَثْوَى الظَّالِمِينَ»؛ (۹۴) «به زودی در دل‌های کافران، به خاطر این که بدون دلیل، چیزهایی را برای خدا هم‌تا قرار دادند، رعب و ترس می‌افکنیم، و جایگاه آن‌ها آتش است، و چه بد جایگاهی است جایگاه ستمکاران.» ۳ - طایفه سوم آیاتی است که دلالت دارند بر این که توسل به وسایل و شفیعان از آن جهت که به غیر سلطان و اذن خداست موجب عبادت غیر خدا به حساب می‌آید. خداوند سبحان می‌فرماید: «وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزَلْ بِهِ سُلْطَانًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ»؛ (۹۵) «آن‌ها غیر از خدا چیزهایی را می‌پرستند که او هیچ گونه دلیلی بر آن نازل نکرده است. و چیزهایی که علم و آگاهی به آن ندارند.» و نیز می‌فرماید: «مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَأَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ»؛ (۹۶) «این معبودهایی که غیر از خدا می‌پرستید، چیزی جز اسم‌هایی [بی‌مسما] که شما و پدرانتان آن‌ها را [خدا] نامیده‌اند، نیست. خداوند هیچ دلیلی بر آن نازل نکرده، حکم تنها از آن خداست.» ۴ - آیاتی که دلالت دارد بر این که گرفتن تشریح از غیر

خدا اگر بدون اذن او باشد شرک در تشریح به حساب می‌آید. خداوند سبحان می‌فرماید: «أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ؟» (۹۷) «آیا معبودانی دارند که بی اذن خداوند، آیینی برای آن ساخته‌اند؟!» و نیز می‌فرماید: «قُلْ أَلَلَّهِ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ؟» (۹۸) «بگو: آیا خداوند به شما اجازه داده، یا بر خدا افترا می‌بندید [و از پیش خود، حلال و حرام می‌کنید؟!]» پس مورد آیاتی که بر بت پرستان انکار و توبیخ می‌کند اصل اعتقاد به واسطه و وسیله نیست، بلکه مورد آن‌ها تصرفاتی است که در مورد وسائط از خود جعل کرده و اختراع نموده‌اند، بدون آن که خداوند به آنان اذن داده باشد. شارح و مفسر آیات انکار و توبیخ مشرکین، همین چهار دسته آیاتی بود که بیان شد. و به تعبیر دیگر: حقیقت عبادت، امتثال اوامر الهی و تسلیم در برابر اراده حق است، نه شکل و صورت ظاهری آن. و با این بیان جواب یک سؤال نیز داده می‌شود و آن این که چه فرقی است در توجه به سنگ‌های کعبه و توجه به بت‌ها؟ در جواب می‌گوییم: فرق در همین جا روشن می‌شود، نه در وجود واسطه یا نبود آن؛ زیرا در هر دو مورد واسطه موجود است، آری فرق در وجود امر الهی و نبود آن است که چون در مورد سنگ‌های کعبه امر خدا هست، لذا عبادت به حساب آمده ولی چون در مورد بت‌ها امر نیست بلکه نهی است، شرک و عصیان به حساب می‌آید. و بازگشت عبادت خداوند نیز به خضوع و تسلیم در برابر دستورات او است؛ یعنی از آن جهت که انسان در برابر دستورات خداوند خضوع و تسلیم دارد، عمل او عبادت به حساب می‌آید.

اشاره به توسل در شعائر دینی

در قرآن و روایات به مجموعه‌ای از شعائر دینی اشاره شده که با دقت و تأمل در آن‌ها پی به وجود روح توسل خواهیم برد. اینک به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: ۱ - خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ * فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا»؛ (۹۹) «نخستین خانه‌ای که برای مردم [و نیایش با خداوند] قرار داده شد، همان است که در سرزمین مکه است، که پربرکت و مایه هدایت جهانیان می‌باشد. در آن، نشانه‌های روشن [از جمله] مقام ابراهیم است، و هر کس داخل آن [خانه خدا] شود، در امان خواهد بود... در این آیه به دو مطلب اشاره شده است: یکی این که بیت الله الحرام اولین خانه‌ای است که خداوند برای عبادت و حج آفریده است. و دیگر این که: در این خانه آیات روشنی همچون مقام ابراهیم است که هر کس در آن وارد شود در امان خواهد بود. پس حجتی که عبارت است از میهمانی خدا و توجه به سوی حضرت حق سبحانه و تعالی مقرون به نشانه‌های انبیا و اولیا است، تا دلیل و گواه بر این نکته باشد که توجه و سیر به سوی خداوند با توجه به اولیا و انبیا و توسل به آنان برای رسیدن به خدا انجام پذیر خواهد بود. ۲ - خداوند سبحان می‌فرماید: «وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى»؛ (۱۰۰) «و [برای تجدید خاطره] از مقام ابراهیم، عبادتگاهی برای خود انتخاب کنید.» اگر «مقام ابراهیم» چنان عظمتی دارد که جا دارد انسان در آن مقام، نماز به جای آورد، این مقام و مرتبه به جهت خود حضرت ابراهیم علیه السلام است. کسی که در آن مقام نماز می‌گزارد در حقیقت به ذات پاک ابراهیم علیه السلام متوسل شده تا بتواند از این طریق قرب بیشتری به خداوند پیدا کند. ۳ - خداوند متعال می‌فرماید: «إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا»؛ (۱۰۱) «صفا و مروه از شعائر [و نشانه‌های] خداست، بنابر این کسانی که حج خانه خدا و عمره انجام می‌دهند، مانعی نیست که بر آن دو طواف کنند [و سعی صفا و مروه انجام دهند].» و هرگز اعمال بی رویه مشرکان، که بت‌هایی بر این دو کوه نصب کرده بودند، از موقعیت این دو مکان مقدس نمی‌کاهد. در سبب نام‌گذاری این دو کوه به صفا و مروه گفته‌اند که چون حضرت آدم علیه السلام بر کوه صفا قرار گرفت آن را صفا نامیده‌اند که برگرفته از لقب آدم صفی الله است. و چون حضرت حواء بر کوه مروه فرود آمد آن را مروه نامیده‌اند که مشتق از مرأه؛ یعنی زن است. انسان در سعی بین این دو کوه که یک عمل عبادی و واجب در ایام حج است، به یاد هاجر و فداکاری او برای تحصیل آب برای فرزندش اسماعیل می‌افتد. پس در این مورد عمل واجب عبادی از راه توجه به

اولیای الهی انجام گرفته است. ۴- در آیاتی از قرآن کریم به شخص پیامبر صلی الله علیه و آله قسم یاد شده، با این که سوگند به شخص در حقیقت واسطه قرار دادن و توسل به اوست و او را منشأ توفیق قرار دادن است. اینک به برخی از آیات در این باره اشاره می‌کنیم: خداوند می‌فرماید: «لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ»؛ (۱۰۲) «به جان تو سوگند، این‌ها در مستی خود سرگردانند.» و نیز می‌فرماید: «لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ * وَأَنْتَ حَلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ» (۱۰۳) «قسم به این شهر مقدس [مکه] شهری که تو در آن ساکنی.» می‌دانیم که کلمه «لا» در آیه اول زائد است و قسم خوردن به شهر مدینه به اعتبار وجود رسول خدا صلی الله علیه و آله در آن، دلالت بر تعظیم مقام حضرت دارد. ۵- از برخی آیات استفاده می‌شود که استغفار پیامبر صلی الله علیه و آله بر گناهکاران، وسیله خوبی برای تقرّب آنان به خداوند است. خداوند می‌فرماید: «وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا»؛ (۱۰۴) «و اگر این مخالفان، هنگامی که به خود ستم کردند [و فرمانهای خدا را زیر پا گذاشتند] به نزد تو می‌آمدند و از خدا آمرزش می‌طلبیدند، و پیامبر هم برای آنان استغفار می‌کرد، خدا را توبه‌پذیر و مهربان می‌یافتند.» و نیز می‌فرماید: «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»؛ (۱۰۵) «پس آن‌ها را ببخش و برای آنان آمرزش بطلب، و در کارها با آنان مشورت کن.» و نیز می‌فرماید: «وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ»؛ (۱۰۶) «هنگامی که به آن‌ها گفته می‌شود: بیایید تا رسول خدا برای شما استغفار کند، سرهای خود را [از روی تمسخر و کبر و غرور] تکان می‌دهند و آنان را می‌بینی که از سخنان تو اعراض کرده و تکبر می‌ورزند.» و در مورد برادران حضرت یوسف علیه السلام آمده است که به پدرانشان گفتند: «يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ»؛ (۱۰۷) «گفتند: ای پدر ما! از خدا آمرزش گناهان ما را بخواه که ما خطاکار بودیم.» و نیز در مورد ملائکه می‌خوانیم: «الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا»؛ (۱۰۸) «فرشتگانی که حاملان عرشند و آن‌ها که گرداگرد آن [طواف می‌کنند] تسبیح و حمد پروردگارشان را می‌گویند و به او ایمان دارند و برای مؤمنان استغفار می‌کنند.» ۶- در برخی از آیات نیز اشاره به توسل به آثار اولیای الهی شده است. در مورد حضرت یوسف علیه السلام در قرآن آمده که حضرت به برادرانش فرمود: «ادْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَأَلْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا»؛ (۱۰۹) «این پیراهن مرا ببرید و بر صورت پدرم بیندازید بینا می‌شود.» و نیز درباره توسل به تابوت و آنچه در آن بوده، قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ»؛ (۱۱۰) «نشانه حکومت او، این است که "صندوق عهد" به سوی شما خواهد آمد. [همان صندوقی که] در آن، آرامشی از پروردگار شما و یادگارهای خاندان موسی و هارون قرار دارد؛ در حالی که فرشتگان، آن را حمل می‌کنند.» ۷- به طور کلی تمام ادله‌ای که دلالت بر تبرک جستن اشخاص به آثار و وسایل وابسته به انبیا و اولیای الهی دارد، همگی از باب توسل به آن بزرگواران به حساب می‌آید. اینک به نمونه‌هایی از روایات اشاره می‌کنیم: بخاری به سندش از جعید بن عبدالرحمن نقل کرده که گفت: از سائب بن یزید شنیدم که گفت: «ذهبت بی خالتی إلى رسول الله صلى الله عليه وآله فقالت: يا رسول الله! أن ابن أختي وجع. فمسح رأسي ودعا لي بالبركة وتوضأ وشربت من وضوئه»؛ (۱۱۱) «خاله ام مرا نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله برد و عرض کرد: ای رسول خدا! فرزند خواهرم مریض است. حضرت سر مرا مسح کرد و برایم دعا به برکت نمود. آن گاه وضو گرفت و من از آب وضوی او نوشیدم.» بخاری هم چنین به سندش از عون بن ابی جحیفه از پدرش نقل کرده که گفت: بلال را دیدم که آب وضوی رسول خدا صلی الله علیه و آله را گرفته است و مردم را مشاهده کردم که به سوی آن وضو هجوم آوردند، هر کس که مقداری از آن آب وضو را به دست می‌آورد بر خود می‌مالید، و کسی که به آن دسترسی پیدا نمی‌کرد، از رطوبت دست رقیقش استفاده می‌کرد.

خلقت از طریق وسائط

خلقت از طریق وسائط

با مراجعه به قرآن کریم پی می‌بریم که خلقت الهی نیز از طریق وسائط و وسایل بوده است. اینک به برخی از آیات اشاره می‌کنیم:

۱ - گرفتن جان

در قرآن کریم گرفتن جان انسان به ملائکه و فرستادگان الهی نسبت داده شده است. آنجا که می‌فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ»؛ (۱۱۲) «کسانی که فرشتگان [قبض ارواح] روح آن‌ها را گرفتند؛ در حالی که به خویشتن ستم کرده بودند.» و نیز می‌فرماید: «حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفْرَطُونَ»؛ (۱۱۳) «تا زمانی که یکی از شما را مرگ فرا رسد [در این موقع] فرشتگان ما جان او را می‌گیرند و آن‌ها [در نگاهداری حساب عمر و اعمال بندگان] کوتاهی نمی‌کنند.» در جای دیگر می‌فرماید: «الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ»؛ (۱۱۴) «همانان که فرشتگان [مرگ] روحشان را می‌گیرند؛ در حالی که پاک و پاکیزه اند.» و نیز می‌فرماید: «قُلْ يَتَوَفَّاهُمْ مَلَكَ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ»؛ (۱۱۵) «بگو: فرشته مرگ که بر شما مأمور شده [روح] شما را می‌گیرد.» این در حالی است که خداوند، گرفتن جان مردم را به خودش نسبت داده است آنجا که می‌فرماید: «اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا»؛ (... ۱۱۶) «خداوند ارواح را به هنگام مرگ، قبض می‌کند». ... با جمع بین آیات به این نتیجه می‌رسیم که گرفتن جان انسان‌ها کار خداوند است ولی این کار گاهی به توسط ملائکه یا ملک الموت انجام می‌گیرد.

۲ - واسطه در روزی رساندن

در برخی از آیات نیز به واسطه در روزی رساندن خداوند به خلق اشاره کرده است. الف) آنجا که می‌فرماید: «الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ»؛ (۱۱۷) «آن کس که زمین را بستر شما، و آسمان [جو زمین] را همچون سقفی بالای سر شما قرار داد و از آسمان آبی فرو فرستاد، و به وسیله آن، میوه‌ها را پرورش داد تا روزی شما باشد.» ب) «وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ»؛ (۱۱۸) «او کسی است که از آسمان، آبی نازل کرد و به وسیله آن، گیاهان گوناگون رویاندیم.» ج) «وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ»؛ (۱۱۹) «خداوند از آسمان آبی فرستاد، و زمین را پس از آن که مرده بود، حیات بخشید. در این، نشانه روشنی است برای جمعیتی که گوش شنوا دارند.» د) «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ»؛ (۱۲۰) «و هر چیز زنده‌ای را از آب قرار دادیم، آیا ایمان نمی‌آورند؟!». ه) «وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا»؛ (۱۲۱) «و خداوند کسی است که بادهای را فرستاد تا ابرها را به حرکت درآورند.»

فهرست منشورات مسجد مقدس جمکران

۱ قرآن کریم / چهار رنگ - گلاسه رحلی خط نیریزی / الهی قمش‌ای ۲ قرآن کریم / (وزیری، جیبی، نیم جیبی) خط نیریزی / الهی قمش‌ای ۳ قرآن کریم / نیم جیبی (کیفی) خط عثمان طه / الهی قمش‌ای ۴ قرآن کریم / وزیری (ترجمه زیر، ترجمه مقابل) خط عثمان طه / الهی قمش‌ای ۵ قرآن کریم / وزیری (بدون ترجمه) خط عثمان طه ۶ صحیفه سجاده ویرایش حسین وزیری / الهی قمش‌ای ۷ کلیات مفاتیح الجنان / عربی انتشارات مسجد مقدس جمکران ۸ کلیات مفاتیح الجنان / (وزیری، جیبی، نیم جیبی) خط افشاری / الهی قمش‌ای ۹ منتخب مفاتیح الجنان / (جیبی، نیم جیبی) خط افشاری / الهی قمش‌ای ۱۰ منتخب مفاتیح الجنان / جیبی، نیم جیبی) خط خاتمی / الهی قمش‌ای ۱۱ ارتباط با خدا واحد تحقیقات ۱۲ آشنایی با چهارده معصوم (۲/۱) / شعر و رنگ آمیزی سید حمید رضا موسوی ۱۳ آئینه اسرار حسین کریمی قمی ۱۴ آخرین پناه محمود ترحمی ۱۵ آخرین خورشید پیدا واحد تحقیقات ۱۶ آقا شیخ مرتضی زاهد محمد حسن سیف الهی ۱۷ آیین انتظار (مختصر مکیال المکارم) واحد پژوهش ۱۸ از زلال ولایت واحد

تحقیقات ۱۹ اسلام‌شناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۲۰ امامت، غیبت، ظهور واحد پژوهش ۲۱ امامت و غیبت از دیدگاه علم کلام علم الهدی / واحد تحقیقات ۲۲ امام رضا علیه السلام در رزمگاه ادیان سهراب علوی ۲۳ امام‌شناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۲۴ انتظار بهار و باران واحد تحقیقات ۲۵ انتظار و انسان معاصر عزیز الله حیدری ۲۶ اهمیت اذان و اقامه محمد محمدی اشتهاردی ۲۷ با اولین امام در آخرین پیام حسین ایرانی ۲۸ بامداد بشریت محمد جواد مروّجی طبری ۲۹ بهتر از بهار / کودک شمسی (فاطمه) وفائی ۳۰ پرچمدار نینوا محمد محمدی اشتهاردی ۳۱ پرچم هدایت محمد رضا اکبری ۳۲ تاریخ امیر المؤمنین علیه السلام / دو جلد شیخ عباس صفایی حائری ۳۳ تاریخ پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله / دو جلد شیخ عباس صفایی حائری ۳۴ تاریخچه مسجد مقدس جمکران / (فارسی، عربی، اردو، انگلیسی) واحد تحقیقات ۳۵ تاریخ سید الشهداء علیه السلام شیخ عباس صفایی حائری ۳۶ تجلیگاه صاحب الزمان علیه السلام سید جعفر میرعظیمی ۳۷ جلوه‌های پنهانی امام عصر علیه السلام حسین علی پور ۳۸ چهارده گفتار ارتباط معنوی با حضرت مهدی علیه السلام حسین گنجی ۳۹ چهل حدیث / امام مهدی علیه السلام در کلام امام علی علیه السلام سید صادق سیدنژاد ۴۰ حضرت مهدی علیه السلام فروغ تابان ولایت محمد محمدی اشتهاردی ۴۱ حکمت‌های جاوید محمد حسین فهیم‌نیا ۴۲ ختم سوره‌های یس و واقعه واحد پژوهش ۴۳ خزائن الاشعار (مجموعه اشعار) عباس حسینی جوهری ۴۴ خورشید غایب (مختصر نجم الثاقب) رضا استادی ۴۵ خوشه‌های طلایی (مجموعه اشعار) محمد علی مجاهدی (پروانه) ۴۶ دار السلام شیخ محمود عراقی میثمی ۴۷ داستان‌هایی از امام زمان علیه السلام حسن ارشاد ۴۸ داغ شقایق (مجموعه اشعار) علی مهدوی ۴۹ در جستجوی نور صافی، سبحانی، کورانی ۵۰ در کربلا چه گذشت؟ (ترجمه نفس المهموم) شیخ عباس قمی / کمره‌ای ۵۱ دلشده در حسرت دیدار دوست زهرا قزلقاشی ۵۲ دین و آزادی محمّد حسین فهیم‌نیا ۵۳ رجعت احمد علی طاهری و رسی ۵۴ رسول ترک محمد حسن سیف‌اللهی ۵۵ روزنه‌هایی از عالم غیب سید محسن خُرّازی ۵۶ زیارت ناحیه مقدّسه واحد تحقیقات ۵۷ سحاب رحمت عباس اسماعیلی یزدی ۵۸ سرود سرخ انار الهه بهشتی ۵۹ سقا خود تشنه دیدار طهورا حیدری ۶۰ سلفی‌گری (وهابیت) و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۶۱ سیاحت غرب آقا نجفی قوچانی ۶۲ سیمای امام مهدی علیه السلام در شعر عربی دکتر عبد‌اللهی ۶۳ سیمای مهدی موعود علیه السلام در آئینه شعر فارسی محمد علی مجاهدی (پروانه) ۶۴ شرح زیارت جامعه کبیره (ترجمه الشمس الطالع) محمّد حسین نائیجی ۶۵ شمس وراء السحاب / عربی السید جمال محمّد صالح ۶۶ ظهور حضرت مهدی علیه السلام سید اسد الله هاشمی شهیدی ۶۷ عاشورا تجلّی دوستی و دشمنی سید خلیل حسینی ۶۸ عریضه‌نویسی سید صادق سیدنژاد ۶۹ عطر سیب حامد حجّتی ۷۰ عقد الدرر فی أخبار المنتظر علیه السلام / عربی المقدس الشافعی ۷۱ علی علیه السلام مرورید ولایت واحد تحقیقات ۷۲ علی علیه السلام و پایان تاریخ سید مجید فلسفیان ۷۳ غدیرشناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۷۴ غدیرخم (روسی، آذری لاتین) علی اصغر رضوانی ۷۵ فتنه وهابیت علی اصغر رضوانی ۷۶ فدک ذوالفقار فاطمه علیها السلام سید محمد واحدی ۷۷ فروغ تابان ولایت علی اصغر رضوانی ۷۸ فرهنگ اخلاق عباس اسماعیلی یزدی ۷۹ فرهنگ تربیت عباس اسماعیلی یزدی ۸۰ فرهنگ درمان طبیعی بیماری‌ها (پخش) حسن صدری ۸۱ فوز اکبر محمد باقر فقیه ایمانی ۸۲ کرامات المهدی علیه السلام واحد تحقیقات ۸۳ کرامت‌های حضرت مهدی علیه السلام واحد تحقیقات ۸۴ کمال الدین و تمام النعمه (دو جلد) شیخ صدوق رحمه الله / منصور پهلوان ۸۵ کهکشان راه نیلی (مجموعه اشعار) حسن بیاتانی ۸۶ گردی از رهگذر دوست (مجموعه اشعار) علی اصغر یونسیان (ملتجی) ۸۷ گفتمان مهدویت آیت الله صافی گلپایگانی ۸۸ گنجینه نور و برکت، ختم صلوات مرحوم حسینی اردکانی ۸۹ مشکاه الانوار علامه مجلسی رحمه الله ۹۰ مفرد مذكر غائب علی مؤذنی ۹۱ مکیال المکارم (دو جلد) موسوی اصفهانی / حائری قزوینی ۹۲ منازل الآخرة، زندگی پس از مرگ شیخ عباس قمی رحمه الله ۹۳ منجی موعود از منظر نهج البلاغه حسین ایرانی ۹۴ منشور نینوا مجید حیدری فر ۹۵ موعودشناسی و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۹۶ مهدی علیه السلام تجسّم امید و نجات عزیز الله حیدری ۹۷ مهدی منتظر علیه السلام در اندیشه اسلامی العمیدی / محبوب القلوب ۹۸ مهدی موعود علیه

السلام، ترجمه جلد ۱۳ بحار - دو جلد علامه مجلسی رحمه الله / ارومیه‌ای ۹۹ مهر بیکران محمد حسن شاه‌آبادی ۱۰۰ مهربان‌تر از مادر / نوجوان حسن محمودی ۱۰۱ میثاق منتظران (شرح زیارت آل یس) سید مهدی حائری قزوینی ۱۰۲ ناپیدا ولی با ما / (فارسی، ترکی استانبولی، انگلیسی، بنگالا) واحد تحقیقات ۱۰۳ نجم الثاقب میرزا حسین نوری رحمه الله ۱۰۴ نجم الثاقب (دوجلدی) میرزا حسین نوری رحمه الله ۱۰۵ نشانه‌های ظهور او محمد خادمی شیرازی ۱۰۶ نشانه‌های یار و چکامه انتظار مهدی علیزاده ۱۰۷ ندای ولایت بنیاد غدیر ۱۰۸ نماز شب واحد پژوهش مسجد مقدس جمکران ۱۰۹ نهج البلاغه / (وزیری، جیبی) سید رضی رحمه الله / محمد دشتی ۱۱۰ نهج الکرامه گفته‌ها و نوشته‌های امام حسین علیه السلام محمد رضا اکبری ۱۱۱ و آن که دیرتر آمد الهه بهشتی ۱۱۲ واقعه عاشورا و پاسخ به شبهات علی اصغر رضوانی ۱۱۳ وظایف منتظران واحد تحقیقات ۱۱۴ ویژگی‌های حضرت زینب علیها السلام سید نور الدین جزائری ۱۱۵ هدیه احمدیه / (جیبی، نیم جیبی) میرزا احمد آشتیانی رحمه الله ۱۱۶ همراه با مهدی منتظر مهدی فتلاوی/بیژن کرمی ۱۱۷ یاد مهدی علیه السلام محمد خادمی شیرازی ۱۱۸ یار غائب از نظر (مجموعه اشعار) محمد حجّتی ۱۱۹ ینابیع الحکمة / عربی - پنج جلد عباس اسماعیلی یزدی جهت تهیه و خرید کتاب‌های فوق، می‌توانید با نشانی: قم - صندوق پستی ۶۱۷، انتشارات مسجد مقدس جمکران مکاتبه و یا با شماره تلفن های ۷۲۵۳۷۰۰، ۷۲۵۳۳۴۰ - ۰۲۵۱ تماس حاصل نمایید. کتاب‌های درخواستی بدون هزینه پستی برای شما ارسال می‌گردد. سایر نمایندگی‌های فروش: تهران: ۶۶۹۳۹۰۸۳، ۶۶۹۲۸۶۸۷ - ۰۲۱ یزد: ۶۲۴۶۴۸۹، ۲-۶۲۸۰۶۷۱ - ۰۳۵۱ فریدون کار: ۱۴ - ۵۶۶۴۲۱۲ - ۰۱۲۲.

سلسله کتاب‌های پیرامون وهابیت

۱ - شناخت سلفی‌ها (وهابیان) ۲ - ابن تیمیه، مؤسس افکار وهابیت ۳ - خدا از دیدگاه وهابیان ۴ - مبانی اعتقادی وهابیت ۵ - موارد شرک نزد وهابیان ۶ - توسل ۷ - زیارت قبور ۸ - برپایی مراسم جشن و عزا

پی‌نوشت‌ها

(۱) ترتیب العین، ماده «وسل». (۲) لسان العرب، ماده «وسل». (۳) ر.ک: تفسیر روح المعانی، آلوسی، ج ۶، ص ۱۲۴ - ۱۲۸. (۴) مجموع فتاوی و مقالات متنوعه، شیخ بن باز، ج ۴، ص ۳۱۱. (۵) المنتقی من فتاوی الشیخ بن فوزان، ج ۲، ص ۵۴. (۶) البدع و المحدثات و ما لا اصل له، ص ۲۶۵ و ۲۶۶. (۷) فتاوی الالبانی، ص ۴۳۲. (۸) سوره سجده، آیه ۷. (۹) سوره نساء، آیه ۶۴. (۱۰) مجموعه آثار، ج ۱، ص ۲۶۴. (۱۱) سوره مائده، آیه ۳۵. (۱۲) سوره بقره، آیه ۱۴۴. (۱۳) سوره بقره، آیه ۱۸۹. (۱۴) سوره بقره، آیه ۳۴. (۱۵) سوره یونس، آیه ۸۷. (۱۶) سوره یوسف، آیه ۴. (۱۷) سوره یوسف، آیات ۹۹ و ۱۰۰. (۱۸) سوره یوسف، آیه ۱۱۱. (۱۹) سوره مائده، آیه ۳۵. (۲۰) سوره نساء، آیه ۶۴. (۲۱) سوره آل عمران، آیه ۴۵. (۲۲) سوره احزاب، آیه ۶۹. (۲۳) سنن ترمذی، کتاب الدعوات، باب ۱۱۸. (۲۴) سنن ترمذی، کتاب الدعوات، باب ۱۱۹، ح ۳۵۷۸؛ سنن ابن ماجه، کتاب اقامه الصلاة، باب ۱۸۹، ح ۱۳۸۵. (۲۵) سوره رحمن، آیه ۲۶ و ۲۷. (۲۶) صحیح بخاری، ج ۸، ص ۷۲، کتاب التعبیر. (۲۷) سوره یوسف، آیات ۹۷ و ۹۸. (۲۸) سوره اعراف، آیه ۱۳۴. (۲۹) سوره نساء، آیه ۶۴. (۳۰) سوره اعراف، آیه ۸۰. (۳۱) صحیح ترمذی، ج ۵، ص ۵۱۵، ح ۳۴۷۵. (۳۲) مجموع فتاوی و مقالات متنوعه، ج ۴، ص ۳۱۱. (۳۳) روح المعانی، ج ۶، ص ۱۲۴. (۳۴) [سوره بقره، آیه ۱۲۷. (۳۵) [سوره بقره، آیه ۱۲۸. (۳۶) سنن ترمذی، حدیث ۳۴۷۵؛ مجموع فتاوی و مقالات متنوعه، ج ۴، ص ۳۱۱. (۳۷) من اسرار القرآن، مصطفی محمود، ص ۷۶ و ۷۷. (۳۸) مسند احمد، ج ۴، ص ۴۴۵. (۳۹) البدع و المحدثات و ما لا اصل له، ص ۲۶۵ و ۲۶۶؛ صحیح بخاری، ح ۷۴۴۰؛ صحیح مسلم، ح ۱۹۳. (۴۰) صحیح بخاری، ج ۱، ص ۵۵؛ مسند احمد، ج ۴، ص ۳۲۹. (۴۱) سوره یوسف، آیات ۹۷ و ۹۸. (۴۲) سوره منافقون، آیه ۵. (۴۳) مستدرک حاکم، ج ۲، ص ۶۱۵. (۴۴) مجموعه الرسائل و المسائل، ج ۱، ص ۱۳. (۴۵) التوصل إلى حقیقه التوسل، ص ۳۱۰ به نقل از جامع

الاصول. ۴۶) سوره نساء، آیه ۶۰. ۴۷) سوره یونس، آیه ۱۸. ۴۸) البدع و المحدثات و ما لا- اصل له، ص ۲۶۵ و ۲۶۶. ۴۹) المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۰۸. ۵۰) الاصابة، ج ۴، ص ۳۸۲. ۵۱) حلیة الاولیاء، ج ۳، ص ۱۲۱. ۵۲) سیر اعلام النبلاء، ج ۲، ص ۱۱۸، رقم ۷. ۵۳) مجمع الزوائد، ج ۹، ص ۲۵۶. ۵۴) کنز العمال، ج ۱۳، ص ۶۳۶ ح ۳۷۶۰۸. ۵۵) سنن دارمی، ج ۱، ص ۴۳. ۵۶) التوسل انواعه و احکامه، ص ۱۲۸. ۵۷) تهذیب التهذیب، ج ۴، ص ۲۹. ۵۸) میزان الاعتدال، ج ۴، ص ۸. ۵۹) المواهب اللدنیة، قسطلانی، ج ۴، ص ۵۸۴. ۶۰) ابن تیمیه، قاعدة جلیلة، ص ۹۴. ۶۱) وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۳۷۲. ۶۲) سوره احزاب، آیه ۶۹. ۶۳) البدعة فی مفهومها الاسلامی، ص ۴۵. ۶۴) المواهب اللدنیة، ج ۴، ص ۵۹۳. ۶۵) المدخل، ج ۱، ص ۲۵۴. ۶۶) حاشیة الايضاح علی المناسک، ص ۴۵۰ و ۴۹۸؛ شرح المهذب (المجموع)، ج ۸، ص ۲۷۴؛ شرح الاذکار، باب اذکار الحج، ص ۳۰۷. ۶۷) مقدمه ارغام المبتدع الغیبی بجواز التوسل بالنبی، غماری. ۶۸) صواعق المحرقة، ص ۱۸. ۶۹) الدرر السنیة، زینی دحلان، ص ۳۱. ۷۰) الغدير، ج ۳، ص ۴۰۳. ۷۱) زیارة القبور، ص ۲۴ و ۲۵. ۷۲) سوره نساء، آیه ۶۴. ۷۳) ر.ک: بحث «حیات برزخی». ۷۴) الدرر السنیة، زینی دحلان، ص ۱۸. ۷۵) الروض الفائق، ص ۳۸۰؛ وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۳۹۹؛ المواهب اللدنیة، ج ۴، ص ۵۸۳؛ صالح الاخوان، ص ۵۴۰؛ مشارق الأنوار، ج ۱، ص ۱۲۱. ۷۶) مستدرک حاکم، ج ۴، ص ۵۶۰ ح ۸۵۷۱؛ شفاء السقام، ص ۱۵۲؛ وفاء الوفاء، ج ۴، ص ۱۳۵۳ و ۱۴۰۴؛ مجمع الزوائد، ج ۴، ص ۲. ۷۷) وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۳۸۵. ۷۸) صحیح بخاری، ج ۸، ص ۱۵۴. ۷۹) الأدب المفرد، ص ۱۴۴؛ الطبقات الكبرى، ج ۴، ص ۳۹. ۸۰) الغدير، ج ۵، ص ۱۴۴. ۸۱) سوره نساء، آیه ۶۴. ۸۲) الغدير، ج ۵، ص ۱۴۴. ۸۳) سوره اعراف، آیه ۱۸۰. ۸۴) سوره جن، آیه ۱۸. ۸۵) سوره هود، آیه ۱۰۱. ۸۶) سوره زخرف، آیه ۸۶. ۸۷) سوره فاطر، آیه ۱۳. ۸۸) سوره اسراء، آیه ۵۶. ۸۹) سوره فاطر، آیه ۱۳ و ۱۴. ۹۰) الاغاثة بادللة الاستغاثة، ص ۳۱ و ۳۲. ۹۱) تفسیر قمی، ج ۲، ص ۷۳. ۹۲) سوره اعراف، آیه ۷۱. ۹۳) سوره نجم، آیه ۲۳. ۹۴) سوره آل عمران، آیه ۱۵۱. ۹۵) سوره حج، آیه ۷۱. ۹۶) سوره یوسف، آیه ۴۰. ۹۷) سوره شوری، آیه ۲۱. ۹۸) سوره یونس، آیه ۵۹. ۹۹) سوره آل عمران، آیات ۹۶ و ۹۷. ۱۰۰) سوره بقره، آیه ۱۲۵. ۱۰۱) سوره بقره، آیه ۱۵۸. ۱۰۲) سوره حجر، آیه ۷۲. ۱۰۳) سوره بلد، آیات ۱ و ۲. ۱۰۴) سوره نساء، آیه ۶۴. ۱۰۵) سوره آل عمران، آیه ۱۵۹. ۱۰۶) سوره منافقون، آیه ۵. ۱۰۷) سوره یوسف، آیه ۹۷. ۱۰۸) سوره غافر، آیه ۷. ۱۰۹) سوره یوسف، آیه ۹۳. ۱۱۰) سوره بقره، آیه ۲۴۸. ۱۱۱) صحیح بخاری، کتاب المناقب، باب صفة النبی، ص ۶۳۲. ۱۱۲) سوره نساء، آیه ۹۷. ۱۱۳) سوره انعام، آیه ۶۱. ۱۱۴) سوره نحل، آیه ۳۲. ۱۱۵) سوره سجده، آیه ۱۱. ۱۱۶) سوره زمر، آیه ۴۲. ۱۱۷) سوره بقره، آیه ۲۲. ۱۱۸) سوره انعام، آیه ۹۹. ۱۱۹) سوره نحل، آیه ۶۵. ۱۲۰) سوره انبیاء، آیه ۳۰. ۱۲۱) سوره فاطر، آیه ۹.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم جاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱) با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند بنادر البحار- ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹ بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند. مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب